

KOVÁCS MÁRK KÁROLY¹

A vahhabizmus és Szaúd-Arábia

The relation between Wahhabism and Saudi Arabia

Absztrakt

A vahhabizmus, mint Szaúd-Arábiába államvallása, bár az iszlám egyik legkonzervatívabb ágaként jelenik meg, mégis egy reformmozgalomként indult. A fundamentalistának és radikálisnak bélyegzett vahhabizmus mégsem támogatja magát az erőszakot. A vallástudósok az idők során saját érdekeikre kezdték felhasználni az iszlámot, amiben Muhammad ibn 'Abd al-Vahháb az iszlám hanyatlását látta. Ezen eltérés, valamint Ibn Sza'ud nagyhatalmi törekvése egybefonódott, és 1932. szeptember 19-én a ma ismert Szaúd-Arábiai királyság megalakulásához vezetett. 1979-től az ország kifelé is, nyíltan támogatja az iszlám terjedését, ami néhol a terrorizmus jelenség támogatását is jelenti.

Kulcsszavak: iszlám, vahhabizmus, Szaúd-Arábia

Abstract

Wahhabism, as the main religion in Saudi Arabia, is known as the most fundamental and radical branch of Islam, however it started as a reformist movement and does not support the violence at all. The religious scholars had changed the Islam for their own purposes, which indicated as Muhammad ibn 'Abd al-Wahhab saw, the setback of the Islam. As a result of this conflict of interest and the great-power pursuit of Ibn Sa'ud, the Kingdom of Saudi Arabia was established in September 19, 1932. Since 1979, the kingdom started to support the spread of Islam publicly, which sometimes means the support of radical Islamic terrorism.

Key words: Islam, Wahhabism, Saudi Arabia

¹ Nemzeti Közzolgálati Egyetem, Hadtudományi Doktori Iskola, doktorandusz hallgató National University of Public Service, Doctoral School of Military Sciences, PhD student, E-mail: k.mark.kovacs@gmail.com ORCID: 0000-0002-4102-5605

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 1. szám

A vahhabizmus, mint vallási ágazat régóta jelen van, főleg Szaúd-Arábia területén. Számos muszlim országban azonban inkább a szalafita – amit széleskörűen alkalmaznak napjainkban – vagy unitárius nevet használják. Ennek a vahhabizmus a Nyugaton betöltött negatív jelentése, mint konzervatív iszlám hitvallásnak hat, míg a szalafizmus egy több országban elterjedt, általános, erkölcsös iszlám.² A vahhabizmus úgy is leírható, mint a szalafita mozgalom ultrakonzervatív szaúd-arábiai ága.³ (Azonban van olyan szalafita vagy és szaúdi, aki nem vahhabita, és van olyan szaúdi, aki nem vahhabita, se szalafita.⁴) A vahhabita mozgalom támogatásával harcoltak a mudzsahedinek Afganisztánban a Szovjetunió ellen, valamint hozzájárultak az al-Kaida⁵ megalakulásához.⁶ 1990-es évek során számos támadás történt közvetten az Egyesült Államok ellen. 1996. májusában például 4 szaúdi férfit végeztek ki, mert az Egyesült Államok katonai misszióját megtámadták Rijadban.⁷ A kereskedelmi toronyok ellen elkövetett merényletben részt vettek szaúdi állampolgárok. 2013-ban az Európai Parlament is vizsgálta a szalafita, vahhabita mozgalmak szerepét Dél-, Délkelet-Ázsia, Szíria, Észak-Afrika és a Száhel-övezetben. A tanulmány felvetése alapján a kereskedelmi toronyok elleni merénylet, a madridi, majd a londoni támadások a szalafita, vahhabita terrorizmus által támasztott kihívások túlmutatnak az iszlám világon. Az elkövetett merényletek csak export termékek, amelyek a szalafita dzsihadizmusból eredeztethetők.⁸ Tényleg okolható-e a vahhabizmus vagy Szaúd-Arábia a terrorizmusért?

² Shukla, Anshumali: Wahhabism and Global Terrorism. *International Journal of Innovation and Applied Studies*, 2014/4. 1523. o.

www.issr-journals.org/links/papers.php?journal=ijias&application=pdf&article=IJIAS-14-270-02

(2018. 01. 06.)

³ Immenkamp, Beatrix: Understanding the branch of Islam: Sunni Islam. *European Parliament*, 2016. február, 6. o.

[http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2016/577963/EPRS_BRI\(2016\)577963_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2016/577963/EPRS_BRI(2016)577963_EN.pdf)

(2018. 01. 01.)

⁴ Hassan, Muhammad Haniff Bin: Key Considerations in Counterideological Work against Terrorist Ideology. *Studies in Conflict & Terrorism*, 2006/6. 542–543. o.

<http://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/10576100600791058> (2018. 01. 09.)

⁵ Jelen esetben az al-Kaida, mint bázis terrorszervezet értendő, valamint a korábbi szervezete az Afgán Szolgálati Iroda.

⁶ Romero, Antonia J.: The Different Faces of Islamic Terrorism. *International Review of Sociology*, 2007/3. 451. o.

<http://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/03906700701574364> (2018. 01. 07.)

⁷ Schwartz, Benjamin E.: America's Struggle Against the Wahhabi/Neo-Salafi Movement. *Orbis*, 2007/1. 117. o.

<http://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0030438706001128> (2017. 12. 29.)

⁸ Moniquet, Claude: The involvement of salafism/ wahhabism in the support and supply of arms to rebel groups around the world. *European Parliament*, 2013. 4. o.

<http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/etudes/join/2013/457137/EXPO->

[AFET_ET\(2013\)457137_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/etudes/join/2013/457137/EXPO-AFET_ET(2013)457137_EN.pdf) (2018. 01. 07.)

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 1. szám

ISZLÁM ALAPVETÉSEK

Az iszlám fejlődéstörténetében meghatározó szerepet és hivatkozási alapot tölt be maga a Korán és annak értelmezése. Ahogy Goldziher Ignác vagy Rostoványi Zsolt is hivatkozik rá, nem az számít, hogy a Korán mit mond, hanem a kijelentéseket és értelmezéseket a közösség miként értelmezi. Az iszlámban található törésvonalak és az egységes gyakorlatok kialakulásának hiánya következtében az alapvető és általános forrásnak a Korán és a hagyományok – hadith és szunna – tekinthetőek. A IX–X. századtól beszélhetünk csak egy egységes rendszerről, ami jogilag megalapozott és kodifikált, ma csak úgy ismerjük, a saríja.⁹ Az iszlám forrásai:

- Korán – Mohamed halálát követő isteni kinyilatkoztatás, változatlan és megváltoztathatatlan normarendszer.
- Szunna és hadith – egy tágabb kategória, ami tulajdonképpen magába foglalja a hadithot, Mohamed kijelentéseit és szóbeli közléseit, fejtegetéseit.
- Idzsmá’ (közmegegyezés és konszenzus) – a közösség véleménye és gyakorlata, valamilyen új jelenség.
- Qiyász (analógiai megokolás) – egy logikai módszer, ami egy precedens alapján a hasonló esetekre ad útmutatást és következtetést.¹⁰

A XIV. századra elmondható, hogy bezárultak az idzstihád¹¹ kapui, a tradíció és az értelem tekintetében a tradíció került előtérbe, és tagadhatatlanul háttérbe szorult az intellektualizmus. Ezzel bekövetkezett a stagnálás is, és ebben a helyzetben jöttek létre a reformmozgalmak, amik alapvető változásokat hoztak magukkal. Az utánzás került előtérbe, és senki nem mert idzstihádot gyakorolni vagy önállóan gondolkodni. A cél elsősorban az iszlám megtisztítása és lefrissítése volt a hagyományok követésével – nem volt célkitűzésük a korszerűsítés vagy a korhoz igazítás. Nem próbáltak meg új politikai, kulturális rendszereknek megfelelni.¹² Az iszlámot tévutakra vezették a kapuk bezáródását követően, és „idegen intézményeket kényszerítettek a muszlimokra”. Ez egyben sürgős segítséget is támasztott az idzstihád akkori alkalmazására, hogy kezelni tudja a kor vallási betegségeit.¹³

„Az ortodox tradicionalizmus konzerváló, a taqlídnak,¹⁴ az autoritás feltétel nélküli elfogadásának kulcsszerepet szánó felfogásával szemben a fundamentalizmus az idzstihád szükségességét hangsúlyozza, mégpedig az iszlám kezdeti alapelveihez, illetve eredeti forrásaihoz – a Koránhoz és a szunnához – való visszatérés alapján.”¹⁵ Az iszlám fejlődés-

⁹ Rostoványi Zsolt: Az iszlám világ és a nyugat. Interpretációk összecsapása, avagy a kölcsönös fenyegetettség mítosza és valósága. Corvin Kiadó Kft., Budapest, 2004. 1-22. o.

¹⁰ Rostoványi Zsolt: Az iszlám a 21. század küszöbén. Aula Kiadó Kft., Budapest, 1998. 36–37. o.

¹¹ Szellemi erőfeszítés, következtetésen alapuló önálló véleményformálás. Bővebben lásd uo.

¹² Helfnot, Samuel: Politics, Terrorism, and the Sunni Divide.

<https://www.fpri.org/article/2009/09/politics-terrorism-and-the-sunni-divide/> (2018. 01. 09.)

¹³ Rostoványi: Az iszlám a 21. század küszöbén. i. m. 58. o.

¹⁴ Az idzstiháddal ellentétben, pontos jelentése imitáció, utánzás, követés, valamely eszme vagy autoritás feltétel nélküli elfogadása.

¹⁵ Rostoványi: Az iszlám a 21. század küszöbén. i. m. 60–61. o.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 1. szám

történetében meghatározó módszer közül kettőt mindenképp meg kell említeni: a hadith követői által gyakorolt taqlídot, illetve az idzsthiádot. Az iszlám fundamentalizmus kapcsolatában az önálló, saját vélemény formálása érvényesül, ami az arabiai vahhabisták egyik fő érve is, azaz elvetik a taqlídot.¹⁶

A XVIII. századi reformmozgalom során például a vahhabiták is kitárták a kapukat, azáltal, hogy a középkori autoritást megvonták.¹⁷ Az iszlám világ és a modernkori Nyugat kapcsolatrendszere szimbolikusan a Napóleoni expedíciókkal, 1798-ban vette kezdetét. Ekkor vált nyilvánvalóvá, hogy az egykori erőviszonyok teljesen megváltoztak, és a nemzetközi porondon képviselt pozíciók felcserélődtek. Az iszlám civilizáció a perifériára került, aszimmetrikusan függő helyzetbe szorult a domináns nyugati civilizációval.¹⁸

A XIX. században ismét bekövetkező reformáció egyik irányzata az iszlám fundamentalizmus. Középpontjában maga az iszlám áll, míg a problémák központja a vallási vezetők, akik az évszázadok során egy torzított változat alapján vezették a társadalmat. Az alapelvek Muhammad halálát követően csak egy rövid ideig érvényesülhettek, ezt követően elveszítették tisztaságukat. Ezért vissza kell térni a tiszta alapelvekhez, és az iszlám világ fejlődését az iszlámra kell alapozni. A szellemi megújulás szorosan összekapcsolódott egy politikai reformmal, ami érintette a társadalmi és kulturális életet is. Két neves reformer említhető: Dzsamál ad-Dín al-Afgiháni és Muhammad Abduh-al-Afgiháni tekinthető egyben a reformmozgalommal létrejövő modernizmus és a fundamentalizmus megalkotójának. (A reformnak mindig is van egy olyan tulajdonsága, amely az iszlám igazi, eredeti jelentéséhez való visszatérést jelenti. Ez a szellemiségre és morálra értendő.)¹⁹

KLASSZIKUS VAHHABIZMUS

A fundamentalizmus esetén tisztázni kell, hogy nem az évszázadokkal ezelőtti állapotokra próbál meg visszatérni nem azonos a múlt felé fordulással, hanem éppenséggel a modern vagy posztmodern kihívásokra és kérdésekre való reagálás, amelyet egy tradíciós folyamat legitimál, ezért szemben áll a modernitással és posztmodernitással. Saad Eddin Ibrahim szerint „az iszlám fundamentalizmus lényege az alapokhoz, az eredeti alapelvekhez való visszakanyarodás, azokhoz az alapelvekhez, amelyek még nem torzították el a későbbi korok ráakadásait, szennyeződéseit. Az iszlám fundamentalizmus egyszerűen az iszlám előírásaiban – amint az a Szent Koránban, valamint Muhammed Próféta kijelentéseiben és gyakorlatában, a Szunnában szerepel – való hitet jelenti”. Rostoványi Zsolt Fazlur Rahman megfogalmazását használja fel, miszerint az első igazi fundamentalisták a vahhabiták voltak, míg a Muszlim Testvériség már csak, mint neofundamentalista utód jelentkezett.²⁰

¹⁶ Rostoványi: Az iszlám világ és a nyugat. i. m. 23. o.

¹⁷ Rostoványi: Az iszlám a 21. század küszöbén. i. m. 61. o.

¹⁸ Rostoványi: Az iszlám világ és a nyugat. i. m. 58. o.

¹⁹ Uo. 60–61. o.

²⁰ Rostoványi: Az iszlám a 21. század küszöbén. i. m. 347–349. o.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 1. szám

A vahhabizmus, mint az egyik – még a nyugati hatásokat nem hordozó – belső indíttású reformtörekvés a szunnita iszlám hanbalita ágából vezethető le, aminek jeles ideológusa volt Taqi ad-Dín Ibn Taymíya (1263–1328). Elméletének lényege, hogy a Koránhoz és a szunnához kell visszatérni az iszlámban, amit követett Muhammad ibn 'Abd al-Vahháb (1703–1792) Najd – Közép-Ázsiában egy sivatag, keleti része Hijaz, ahol Mekka és Medina is található – térségében.²¹ Al-Vahháb az iszlám süllyedését az eredeti iszlámtól való eltávolodásában és az iszlám beszennyezésében látta. A középkorra jellemző iszlám rendszer a vallástudósok véleményét jobban tükrözte, mint az eredeti iszlám szellemet. Koruk vezetőit jelentősen támadták, akik az akkor hatalmi helyzet, a status quo fenntartását tartották szem előtt elsősorban. Ezzel szemben a vahhabiták inkább az isteni autoritás mellett érveltek, és az akkori status quo változtatását szorgalmazták.²² Számos gyakorlatra, hittételre bálványimádatként tekintettek, illetve a valódi iszlám és az újítások közt létrejött ellentéteket kívánták megszüntetni.²³ Meghatározni röviden úgy lehetne, mint egy mozgalom, ami az iszlámot szeretné megtisztítani minden olyan innovációtól vagy gyakorlattól, ami eltér Muhammed próféta és társainak tanításától. Bárki, aki nem így gondolkozik vagy nem azonosul a vahhabita eszmével, az pogány és ellenség.²⁴ Michael Crawford szerint a vahhabiták alapvetően radikálisnak és fundamentálisnak minősíthetők, céljuk a társadalmi és vallási rendszer megváltoztatása volt.²⁵ Mégis John Esposito példája alapján a vahhabita fő irányzata nem támogatja az erőszakot, ezzel ellentétben a vahhabita iszlám militáns formái a teológiai világnézetet átalakítják, és a gyűlölet teológiájával legitimálják az erőszak alkalmazását.²⁶

Arabia területén az iszlám bár teret hódított magának, mégis fenntartották a tudatlanság korát, mert a beduinok nem mutattak túl nagy érdeklődést az iszlám követésére. Ezt az állapotot kívánta megváltoztatni Muhammad ibn 'Abd al-Vahháb. Nagy szerepet vállalt a beduinok legyőzésében és a törzsek strukturális váltásában az iszlámra, a törzsek letelepítésében. Al-Vahhábbal párhuzamosan jelentkezett Muhammad ibn Sza'úd törzsi vezető hatalmi expanziós kísérletével. A hatalmát terjeszteni kívánó ibn Sza'úd katonai ereje és tervei, valamint távoli rokona, al-Vahháb és a köré gyűlő vahhabiták, azok vehemensége, harciassága, valamint nagy hatású ideológiájuk keveredése tökéletes volt. Ideológiai részről felismerték, hogy a katonai erő megfelelő potenciált biztosít számukra, hogy felszámolhassák a tudatlanság korát, s az iszlámot hatalomra juttassák, míg ibn Sza'úd az ideológi-

²¹ Sirriyeh, Elizabeth: Wahhabis, unbelievers and the problems of exclusivism. *British Society for Middle Eastern Studies*, 1989/2. 124–125. o.

<http://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/13530198908705492> (2017. 12. 22.)

²² Rostoványi: Az iszlám világ és a nyugat. i. m. 61. o.

²³ Immenkamp: i. m. 6. o.

²⁴ Alvi, Hayat: The Diffusion of intra-islamic violence and terrorism: The impact of the proliferation of salafi/wahhabi ideologies. *Middle East Review of International Affairs*, 2014/2. 40. o.

²⁵ Macris, Jeffrey R.: Investigating the ties between Muhammed ibn Abd al-Wahhab, early Wahhabism, and ISI. *The Journal of the Middle East and Africa*, 2016/3. 249. o.

²⁶ Rostoványi Zsolt: Fundamentalizmusok a 20–21. században. *Köz-gazdaság*, 2016/3. 226. o.

http://unipub.lib.uni-corvinus.hu/2658/1/Koz_Gazdasag_2016_3_Rostovanyi_u.pdf (2018. 01. 31.)

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 1. szám

át, mint összekovácsoló, egyesítő erőt látta, amivel képes lenne megszilárdítani és fenntartani hatalmát.²⁷ Ibn Sza'úd ezért erőszakkal is terjeszteni kezdte a vahhabizmust az egész arab félszigeten.²⁸

A vallás és a politikai vezetés összefonódásával megnyílt az a lehetőség az iszlám előtt, hogy nemcsak nemzeti identitás, de államformáló tényezővé is váljék.²⁹ Al-Vahháb 1792-es halálával nem szakadt meg a dzsihád és a muszlimok kötelezettségi vonala. Ennek eredményeként 1805-ben elfoglalta a koalíció Mekkát és Medinát, illetve a XIX. század során a doktrínák, sikerek és a status quo megbontása – mint az 1801-ben az Oszmán Irak területén elfoglalt Kerbela siita szent város vagy Mekka, majd 1804-ben Medina elfoglalása³⁰ – aggodalommal töltötte el az Oszmán Birodalmat – tekintve, hogy az általa gyakorolt iszlám ellen irányult. Megkérdőjelezték a Szultán létjogosultságát a kalifa címre, ezért 1807-ben II. Mahmud utasította Muhammad 'Alit, hogy a vahhabitákat támadja meg.³¹ 1812-ben Ali felszabadította Medinát, majd 1813-ban Mekkát is, amivel az első Szaúdi állam megszűnt, az uralkodót lefejezték 1818-ban.

A második szaúdi-vahháb állam 1824 és 1891 közé tehető. Bár Ali csapatai megszállták és megszüntették az első szaúdi államot, a lakosság azonban hű maradt a szaúdi családnak. A királyi család mellett szalafita mozgalmakat is támogatott a lakosság, ami 1820-ban hozzájárult ahhoz, hogy Mashir bin Saud megpróbálta létrehozni a második szaúdi államot. Ez végül 1824-ben Imam Turki bin Abdullah bin Mohammed bin Saudnak sikerült.³² 1891-ben al-Rashid és a Szaúd család közti rivalizálás a Mulaya csatában végződött, amit a Szaúdi ház elvesztett, ezzel egyben megszűnt a második szaúdi állam.³³

1902-től kísérletek történtek az egységes szaúdi állam létrehozására. 1926-ra elfoglalták Hijazt, majd 1930-ban Najd és Hijaz királyává kiáltotta ki magát. 1932. szeptember 19-én 'Abd al-'Aziz ibn Sza'úd létrehozta az egységes Szaúd-Arábiai királyságot, ami egyben a vahhabita mozgalom ismételt fellendülését is jelentette.³⁴ A hatalom megszilárdulását követően azonban az ikhwánok³⁵ az iszlám egyes mozgalmait ellen fordultak a külső ellen-

²⁷ Rostoványi: Az iszlám a 21. század küszöbén. i. m. 395. o.

²⁸ Calvert, John: The Islamist Syndrome of Cultural Confrontation. *Orbis*, 2002/2. 343. o.
<http://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0030438702001126> (2018. 01. 08.)

²⁹ Rostoványi: Az iszlám a 21. század küszöbén. i. m. 396. o.

³⁰ The Wahhabi movement. <https://www.britannica.com/place/Saudi-Arabia/The-Wahhabi-movement> (2018. 01. 30.)

³¹ Sirriyeh, Elizabeth: Wahhabis, unbelievers and the problems of exclusivism. *British Society for Middle Eastern Studies*, 1989/2. 123. o.
<http://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/13530198908705492> (2017. 12. 22.)

³² The History of the Kingdom.
<http://www.mofa.gov.sa/sites/mofaen/aboutKingDom/Pages/CountryDevelopment36143.aspx> (2018. 01. 31.)

³³ Mahendrarajah, Shivan: Saudi Arabia, Wahhabism, and the Taliban of Afghanistan: 'Puritanical reform' as a 'revolutionary war' program. *Small Wars & Insurgencies*, 2015/3. 391–392. o.
<http://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/09592318.2014.982883> (2018. 01. 09.)

³⁴ Rostoványi: Az iszlám a 21. század küszöbén. i. m. 396. o.

³⁵ Rostoványi Zsolt szerint az ikhwánok, más néven testvérek, egy mozgalom, ami egyidejűleg célozta valamiféle törzsi kereteken túllépő közösségi identitástudat kialakítását és a nomád törzsek letelepí-

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 1. szám

ségkeresés helyett. Az iszlámellenes tevékenységük a királyság belső békéjét és stabilitását veszélyeztette már, ezért a vezetés fegyveres erővel lépett fel ellenük. Eredményeképp az ideológia fegyveres erejét felszámolták vagy integrálták az ország fegyveres erejébe, míg a kolóniákat áttelepítették és mezőgazdasági telepesekké változtatták őket.³⁶ Az 1930-as évekre Szaúd-Arábia lemondott a dzsihádról, és a vahhabizmus egy mozgalommá alakult.³⁷ 1941-ben Németország terjeszkedése miatt féltő volt, hogy a Közel-Kelet nagy részét elfoglalja.³⁸ Ezért Franklin Roosevelt elnök szövetségi megállapodást kötött az akkori szaúdi uralkodóhazzal, amit 1945. február 14-én hivatalosan is aláírtak. A hidegháború alatt az Arab–Izraeli fegyverembargó miatt a fegyverexportot korlátozták a térségbe. 1958-ban Szaúd-Arábia tulajdonképpen átvette az Eisenhower Doktrínát.³⁹ A szélsőségek ellenére az Egyesült Államok és Szaúd-Arábia közt egy hosszan tartó és szerteágazó szövetségről beszélhetünk. A szövetség kiterjed katonai, gazdasági és politikai területekre, sőt, a királyi család trónon maradása is kifejezetten érdeke az Egyesült Államoknak.⁴⁰

Benjamin Schwartz három fő tényezőben látta a vahhabizmus sikerességét, annak okát, hogy Szaúd-Arábia fő vallásává válhasson:⁴¹

1. Az első világháborút követően, Hussein bin Ali mekkai kalifának jelentette ki magát. A szaúd-arábiai vezetés elüldözte, valamint Kemal Atatürk kalifátusról a parlamentáris vezetésre való hangsúlyeltolódása hozzájárult, hogy egy új alakuljon ki az iszlám közösségen belül. Ezt az űrt töltötte be elsődlegesen a vahhabizmus.
2. 1926-ban Szaúd-Arábia elfoglalta és felügyelete alatt tartotta Mekka és Medina városát. 1964-től Faisal bin Abdul Aziz vette át a hatalmat, aki az al-Vahhab csa-

tését. Sajátos telepek voltak, amik földműveléssel foglalkoztak. Vahhabita doktrínák alapján részt vettek az iszlámon belüli heves harcokban. Azonban Muhammad Haniff Bin Hassan szerint szalafita törzs. Ebben az értelmezésben ideológiájuk sokkal megengedőbb, ugyanis bár követői szerint mindenkinél fel kell venni a szalafita hitet, azon belül azonban már a négy jogtudományi iskola közül bármelyiket követhetik. Bővebben lásd Hassan, Muhammad Haniff Bin: Key Considerations in Counterideological Work against Terrorist Ideology. *Studies in Conflict & Terrorism*, 2006/6.; Rostoványi: Az iszlám a 21. század küszöbén. i. m.; Béres János: Napjaink muszlim terrorizmusának gyökerei és visszaszorításának lehetőségei. Doktori (PhD) értekezés, Budapest, ZMNE, 2008. 23. o.

³⁶ Rostoványi: Az iszlám a 21. század küszöbén. i. m. 397. o.

³⁷ Armstrong, Karen: The spread of Wahhabism.

<https://www.newstatesman.com/politics/uk/2015/11/spread-wahhabism-and-west-s-responsibility-world> (2018. 01. 08.)

³⁸ Szíriához és Irakhoz lásd Ujházi Lóránd: A keresztények biztonsági helyzete Irakban, „korszakváltás” a vatikáni diplomáciában. *Szakmai Szemle: A Katonai Nemzetbiztonsági Szolgálat Tudományos-Szakmai Folyóirata*, 2015/3. 54–72. o.; Uő: A keresztények biztonsági helyzete Szíriában. *Szakmai Szemle: A Katonai Nemzetbiztonsági Szolgálat Tudományos-Szakmai Folyóirata*, 2014/3. 135–153. o.

³⁹ Schwartz, Benjamin E.: America's Struggle Against the Wahhabi/Neo-Salafi Movement. *Orbis*, 2007/1. 108–110. o.

<http://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0030438706001128> (2017. 12. 29.)

⁴⁰ Shukla, Anshumali: Wahhabism and Global Terrorism. *International Journal of Innovation and Applied Studies*, 2014/4. 1521. o.

www.issr-journals.org/links/papers.php?journal=ijias&application=pdf&article=IJIAS-14-270-02 (2018. 01. 06.)

⁴¹ Schwartz: i. m. 112–114. o.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 1. szám

lád közvetlen leszármazottja volt, és elutasította a szunni iskolák befolyását a szent városok felett. Kiterjesztette a vahhabizmust az oktatási, vallási bürokrácián és szent városokon keresztül, ami lehetővé tette, hogy az éves muszlim vándorlás – hajj – során muszlimok millióira gyakoroljanak hatást. Az 1979-es Iráni Iszlám Forradalom ideológiai kihívásai miatt az oktatási és vallási rendszert még jobban fejlesztették.

3. Az energiahordozók, főként olaj mennyisége és az 1970-es években történt olajjárobbanás. Az ebből befolyó bevételek lehetővé tették, hogy egy globális mozgalmat hozzanak létre (1962-ben létrejött a Muszlim világszövetség).

A vahhabizmus lényege, hogy csak is a Korán és a Próféta szunnája tekinthető forrásnak az iszlámban. Mértékadónak tekinthetők még az idők során létrejött hadithok is, amik az iszlám első három évszázadában kialakult konszenzusokat foglalják magukba. A középkori ulamá⁴² tevékenysége az voltaképpen egy eltávolodás, új vonala az iszlámnak, ami az évszázadok során bekövetkezett morális süllyedést idézett elő. Az autoritás elfogadását megtagadva – taqlíd – az önálló, saját véleményalkotásnak – idzstihádnak – tulajdonítottak nagy szerepet, olyan kérdésekben, amiben a Korán vagy a szunna nem rendelkezik egyértelműen. Al-Vahháb írása – Kitáb al-Tawhid vagy A monoteizmus könyve – alapján lefekteti az alapvető követendő vahhabita tanításokat. Olyan témákat tárgyal, mint:

- „Isten egységét – tawhid – és csak Istent imádni, minden mást elítélni – bálványokat vagy más istenségeket.
- Kerülni a többistenhitet, ide értendő a gyűrűk vagy amulettek.
- Bálványimádók helyeinek lerombolása és megsemmisítése.
- Szobrok és sírok, mint bálványok vagy zarándokcélpontok felszámolása, hogy megelőzzék a többistenhit kialakulását.
- A mágusokat, varázslókat és az asztrológiával foglalkozókat, azok követőit meg kell ölni.
- A hívőnek szeretni, de egyben utálni is kell Istent.
- Isten, Mohamed próféta vagy az iszlám szent szövegeinek kifigurázása, parodizálása hitetlenné teszi az embereket.
- Tilos bármilyen élőlényről rajzot vagy képet kifüggeszteni, mert csak Isten teremthet életet.
- Az imádkozást nem szabad eltúlozni – Mohamed prófétát is ideértve –, mert olyan hibákhoz vezethet, mint a Kereszténységben a túlzott elkötelezettség – Jézushoz való imádat tekintetében, a keresztény papok és lelkészek fontosságának növekedése, mint Istennel versenyző személyiségek.
- Az izraeliták elhagyták Isten szavát az aranyborjú bálványimádatával és a rabbik Istennel egyenlő bánásmódjuk miatt.”⁴³

⁴² Muszlim hittudós.

⁴³ Macris: i. m. 245–246. o.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 1. szám

Paradoxonként jelentkezik, hogy a vahhabizmust, mint az iszlám legkonzervatívabb ágazatát ismerjük, mégis a konzervatívizmust támadják. Valóban az iszlám kezdetéig mennek vissza, azonban a vallási értelmiség által deklarált idzstihád kapuinak bezárulása – a középkori iszlám konzerválására és az autoritás feltétel nélküli elfogadása – ellen küzdöttek, azaz a status quo fenntartása ellen. Elsődleges céljuk a status quo megváltoztatása és az eredeti autoritás elfogadása, az Istentől származó és prófétai autoritás a középkori ulamával szemben. Belső lényegét mégis két ellentét adja. A konzervatívizmus, ami a Korán és a szunna szó szerinti értelmezéséből eredt – ezzel együtt járt, hogy korokban sokkal radikálisabbnak és fundamentalistának hatott irányzatuk –, és az idzstihád előtérbe helyezése, az analógiai megokolások – qiyász – elvetése –, amivel egyben a kor ortodox ulamához képest liberálisabbak. Ezért az irányzathoz levezethető a modernizmus és a fundamentalizmus is. Fundamentalista azáltal, hogy visszavezeti az eredeti állapothoz az iszlámot, ami egyben az újítások elutasítását is jelenti, viszont a már létező merev rendszerrel és a status quoval szembe fordulás, az emberi gondolkodás preferálása beleillik a legmodernistább irányzatokba is. A két egymással ellentétes irányvonal magában foglalja az előre és hátra haladás lehetőségét egyaránt.⁴⁴

Bizonyos szempontból csak a Koránt és a hagyományokat fogadták el – ami koruk vallástudósainál is konzervatívabb jellemvonást hordoz. A szövegek betűről-betűre való betartása és értelmezése mellett az idzstihádok, azaz a szabad vélemény és gondolkodás sokkal rugalmasabbá tette őket korokban, mint a vallástudósokat. Amikor szunnita muszlim vallási értelmiségiek az idzstihád hivatalos bezárulását deklarálták, egyben az iszlám megmerevedéséhez és stagnálásához is vezetett. A vahhabiták ezzel ellentétben ismét ki akarják nyitni és szélesre tárni az idzstihád kapuit, ami a modernista tendenciák érvényesülését is jelentheti.⁴⁵

A vahhabizmus jellemzője még a puritanizmus, fokozott aktivizmus és egyben fanatizmus. Azonban a XVIII. és XIX. század során létrejött reformmozgalmakra általánosságban is elmondható, hogy „a reformerek köré hamarosan jól szervezett mozgalmak épültek ki, amelyek közös jellemzője az aktivizmus, radikalizmus, az, hogy elveiket megkísérelték a gyakorlatban is megvalósítani, mégpedig meglehetősen türelmetlenül, fanatikus módszerekkel, nem visszariadva a fegyveres harcoktól sem. Fontos jellemzője még ezeknek a mozgalmaknak az erőteljes politikai töltet, a törekvés egy olyan közösség (állam) – akár erőszakos eszközökkel is történő – létrehozására, amely megfelel az általuk deklarált elveknek. Mindenképpen meg kell még említeni, hogy a későbbiekben létrejött mozgalom fegyveres harcot folytatott a gyarmatosítók ellen: [...] az indiai vahhabiták Anglia ellen vették fel a harcot.”⁴⁶

⁴⁴ Rostoványi: Az iszlám a 21. század küszöbén. i. m. 112–113. o.

⁴⁵ Rostoványi: Az iszlám világ és a nyugat. i. m. 61–62. o.

⁴⁶ Rostoványi: Az iszlám a 21. század küszöbén. i. m. 115. o.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 1. szám

MAI VAHHABIZMUS

Az 1979-es afganisztáni inváziót lehet megemlíteni, mint olyan kezdési pontot, amikortól Szaúd-Arábia kifelé is, világszerte kezdi támogatni a szunnita muszlimok harcát – legyen az politikai vagy vallási harc. A háború egyben alátámasztotta a vahhabizmust, mint igaz hitet, ellentétben más vallási irányzatokkal.⁴⁷ Az al-Kaida megalakulásával és Oszama bin Laden szaúdi származásával az 1990-es években folytatódott a vahhabita irányzat felívelése.⁴⁸ A reformizmus, eltérően az ortodox tradicionalizmustól – bár eltérő irányú vagy mélységű – még a Nyugattal való összeütközést megelőzően kialakult mozgalmakat jelöli, míg a modern reformizmus a Nyugat hatásait is magában hordja. Az újonnan kialakult reformmozgalmakat is fundamentalista és modernista irányzatokra lehet bontani, így összességében megkülönböztethetünk tradicionalizmust, fundamentalizmust, modernizmust és szekularizációt. Az ortodox tradicionalizmus és a modern fundamentalizmus közt megtalálható a neotradicionalizmus, amelynek jellegzetessége, hogy bár a taqlídot tekinti az alapvetőnek, mégis hajlik az újításokra, az idzstíhád megfontolt alkalmazására is. Elkerülhetetlen a modern tudomány és technika alkalmazása, de az iszlám középkorban kialakult ortodox normarendszere, elvei és normái alapján. Ide tartoznak a vahhabizmus mai vezetői Szaúd-Arábiában.⁴⁹ Az országban olyan dolgokért felelős maga a vallás, mint a nemek szerinti szegregáció vagy a nők sújtó szigorú szabályozások – példaként említhető a nők vezetésének tilalma (2017 végén bejelentették a szabályozás reformját és a nők szabad jogosítványszerzésének esetleges bevezetését 2018. júniusától⁵⁰) vagy a nők útlevélszerzésének és utazásának férfiak engedélyéhez kötöttsége.⁵¹ A kormányzás megpróbál toleranciát bevezetni más vallásokkal szemben is, ám ez kevés sikerrel jár. Nem ünnepehetnek vagy rendezhetnek olyan eseményeket, amit a szufizmussal⁵² kapcsolatba lehet hozni – istentisztelet, kultuszok létrehozása és ünneplése stb...⁵³

Az új típusú fundamentalizmussal és annak jeles képviselőivel – Sajjid Kutb, Ahmad Haszan al-Banná – ellentétben a korai reformerek, fundamentalisták úgy próbálták megreformálni az iszlámot, hogy maguk abban gyökereztek, ezért vélhetően ismerték a nyugatot. Korunk neofundamentalistái az iszlámot ideológiai vitájuk eszközeként alkalmazzák, sokszor nem megfelelően.⁵⁴ A Nyugat-ellenesség, elnyugatiasodás ostromozása kapcsán a modern iszlám fundamentalizmus egyik alapító atyját, Szajjid Kutbot is meg kell említeni. Fő munkájában materialista Nyugatról beszél, példaként a nők helyzetét és a munkaerőhi-

⁴⁷ Moniquet: i. m. 5. o.

⁴⁸ Macris: i. m. 242. o.

⁴⁹ Rostoványi: Az iszlám a 21. század küszöbén. i. m. 125–126. o.

⁵⁰ Saudi Arabia to allow women to drive. <http://www.aljazeera.com/news/2017/09/saudi-arabia-women-drive-170926190857109.html> (2018. 01. 31.)

⁵¹ Alvi: i. m. 47. o.

⁵² „Az iszlám misztikus irányzatát jelöli. A misztikus iszlám hívei az isteni szeretet és tudás igazságát Isten közvetlen, személyes megtapasztalása útján keresik.” Bővebben lásd Immenkamp: i. m.

⁵³ Shukla: i. m. 1524. o.

⁵⁴ Rostoványi: Az iszlám a 21. század küszöbén. i. m. 129–130. o.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 1. szám

ányt említi Rostovány Zsolt.⁵⁵ Kutb hatására beszélhetünk egyben neo-szalafizmusról is, ami Egyiptomból eredeztethető, és a vahhabizmusnál kulturálisan és vallásilag is forradalmibb, nem követi Al-Vahháb doktrínáit.⁵⁶ Fontos megjegyezni, hogy az iszlám fundamentalizmus differenciálása során a vahhabizmus az intézményes irányzatot képviseli, ami az iszlám által legitimált status quót kívánja fenntartani. Az 1980-as években Szaúd-Arábia a Muszlim Testvériséget használta fel, mint a vahhabita eszmék terjesztését Afganisztán területére.⁵⁷ 2001. szeptember 11. után a Szaúd-Arábiában megkérdőzött 25-41 év közötti férfiak 95% támogatta Oszama bin Ladent és tevékenységét.⁵⁸

Napjainkban a vallási vezetők aktív szereplői az ország politikai és vallási elitjének, tevékenységük a vahhabita eszméken alapul.⁵⁹ A társadalom számára a „tradicionalizáló modernizáció” és az olajbevétel magas élet- és jóléti színvonalat biztosít, ami összefogó és integráló hatással bír. Megegyezésen keresztül, a politikum igyekszik a társadalom mindennapi életében és kapcsolataiban fenntartani az iszlám normarendszerét – a gazdaságot és az ahhoz kapcsolódó területeket kivéve. Példaként említhető 2016-ban Alwaleed bin Talal szaúdi herceg Twitter bejegyzése, amiben a nők helyzetének jogi reformját javasolta. Szerinte a nők személygépkocsi vezetéséhez való jogot az iszlám hiába tiltja, gazdasági szempontok miatt sürgősen reformra szorul.⁶⁰ Az iszlám tiszteletben tartása és mindennapi támogatásáért cserébe az ulamá legitimálja a politikum modernizálási kezdeményezéseit – példaként említhető a telefon vagy tv használata. 2016-ban Mohammed bin Salam korona-herceg Egyesült Államok beli tartózkodása idején találkozott a Facebook, a Microsoft és az Uber tulajdonosaival – később 3,5 milliárd \$ részesedést vásárolt. 2017. december 28-án az Al-Jazeera beszámolt az Apple és az Amazon lehetséges szaúd-arábiai terjeszkedéséről a lakosság közösségi oldalak függősége miatt.⁶¹ A gazdasági szektorban az ulamá is felismerte a fejlődés és modernizáció szükségességét, illetve a tőkés jellegéből az ország és az iszlám számára keletkező bevételek miatt – még ha az iszlám normáit meg is sérti – támogatja.

A gazdasági szektorban kialakult helyzet mellett az ulamá egy része beépült az adminisztratív területekre, mégis hűek próbálnak maradni a vahhabita alapelvekhez. Azonban az állami ulamá gyakran célpontja a vahhabita vagy más fundamentalista csoportoknak, mert a tiszta iszlámtól való eltéréssel vádolják őket.⁶² Mindemellett az elmúlt két évtizedben több mint 100 milliót \$-t adományozott világszerte a vahhabizmus erősítésére és terjesztésére. Az 1980-as években az Oroszországi Föderáció területére, Csecsenföldre is

⁵⁵ Rostoványi: Az iszlám világ és a nyugat. i. m. 80–81. o.

⁵⁶ Schwartz: i. m. 111. o.

⁵⁷ Calvert: i. m. 343. o.

⁵⁸ Schwartz: i. m. 124. o.

⁵⁹ Immenkamp: i. m. 6. o.

⁶⁰ Let women drive, says Saudi prince.: <http://www.aljazeera.com/news/2016/11/alwaleed-bin-talal-time-women-drive-161130153834646.html> (2018. 01. 31.)

⁶¹ Amazon in talks to open in Saudi Arabia. <http://www.aljazeera.com/news/2017/12/amazon-talks-open-saudi-arabia-171228093418573.html> (2018. 01. 31.)

⁶² Rostoványi: Az iszlám a 21. század küszöbén. i. m. 404–405. o.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 1. szám

küldtek több ízben papokat, térítőket. 1992–1995 között a délszláv polgárháborúba is beavatkoztak, a Bosznia–Hercegovina és Szerbia területén kialakult szegénység és társadalmi problémák enyhítésében nyújtottak segítséget.⁶³

Az 1980–1990-es években az as-Saykh, mint a vahháb család leszármazottai több politikai – miniszteri pozíciót – és vallási vezetők túlnyomó részét adta. A vallási vezetők és a politikum közti összetűzések és csatározások megakadályozására Szaúd-Arábiában működik az iszlám klasszikus vezetői testülete. A fórum az ország elit vezetőit foglalja magába, mind az ulamá, mind a politikum oldaláról. A testület döntése nélkül (amely személyes, politikai és vallási kérdéseket is tárgyal) semmilyen fontosabb döntést nem lehet meghozni.⁶⁴ 2005-ben az ország megtartotta az első demokratikus választását, 2015-ben már a nők is jogot kaptak a választásra és 19 helyet nyertek is. Ennek ellenére a politikai pártok száműzöttek, törzsi befolyás jellemzi és a király, illetve a királyi család kezében összpontosul a hatalom – államformája azért elvileg abszolút monarchia.^{65,66}

Szaúd-Arábia 2003-tól reformokat és szabályozásokat vezetett be, hogy megakadályozza az alapítványokon keresztüli terrorizmus támogatást – az Egyesült Államok kérésére. Az Egyesült Államok 2006-ban az International Narcotics Control Strategy Report – Money Laundering and Financial Crimes jelentésében már több mint 10 milliárd \$-ról számol be, amivel Szaúd-Arábia támogatta a vahhabizmust – az összegbe beletartozik mind az állami, mind a magánszektor támogatása.⁶⁷ 2015-ben a herceg megbízottja bejelentette, hogy 34 nemzetből álló szövetséget hoznak létre a terrorizmus elleni harc nevében – ez közben már 41 tagra bővült. A szövetséget és az elkötelezettséget mutatja, hogy 2016-ban 47 embert végeztek ki terrorizmus vádjá miatt.⁶⁸ 2017-ben a Rijádi Nyilatkozatban üdvözlötték a 34 000 főből álló iszlám katonai szövetséget az Iszlám Állam – Dáís – Szíriai és Iraki tevékenysége ellen.⁶⁹

ÖSSZEGZÉS

„A szaúdi vahhabisták egy erőszakos, kizökkentő és fundamentalista reakciós utópia, a muszlim élet külső formáinak megújítását képviselné, ahogy évszázadokkal ezelőtt éltek.

⁶³ Rakic, Marko – Jurisic, Dragisa: Wahhabism as a Militant Form of Islam on Europe's Doorstep. *Studies in Conflict & Terroris*, 2012/9. 659. o.

<http://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/1057610X.2012.702671> (2018. 01. 09.)

⁶⁴ Rostoványi: Az iszlám a 21. század küszöbén. i. m. 399–401. o.

⁶⁵ A feudális állam legfejlettebb formája, melyben az uralkodó korlátlan hatalommal rendelkezik. Bővebben lásd Kislexikon - http://www.kislexikon.hu/abszolut_monarchia.html

⁶⁶ Encyclopedia Britannica – Saud Arabia. <https://www.britannica.com/place/Saudi-Arabia/Government-and-society#ref259146> (2018. 01. 09.)

⁶⁷ Moniquet: i. m. 5–6. o.

⁶⁸ CIA World Fact Book – Saud Arabia. <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/sa.html> (2018. 01. 10.)

⁶⁹ A Rijádi Nyilatkozat.

<http://embassies.mofa.gov.sa/sites/Hungary/EN/AboutDiplomaticMission/MissionNews/Pages/news00120072017.aspx> (2018. 01. 31.)

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 1. szám

Azzal, hogy megszüntet minden olyat az iszlámban, amivel asszimilálódott, vagy azóta hozzájárult a világkultúrához, egyben meg is reformálják.⁷⁰ A vahhabizmus Szaúd-Arábia létrehozásában és kialakulásában nagy szerepet játszott, valamint irányadó szabályozásokat fektetett le az ország kormányozásában. Mára ez nem kivitelezhető, a vallásilag irányított országok folyamatos lemaradásban vannak politikailag. Amint megszűnik az olaj, úgy talán az Egyesült Államoknak sem lesz további gazdasági érdeke a térségben, és a szövetségi rendszere is lazítani fog. Nyugati szemmel a társadalmi berendezkedés és a társadalmi egyenlőtlenségek sem elfogadhatók (amíg például Madridban a gyalogátkelő lámpákat is nemektől függetlenül, nő piktogramokat is rajzolnak a lámpára, addig Szaúd-Arábiában a nők utazási joga is a férfitől függ). Szaúd-Arábia mindent elkövetett és elkövet, hogy széles körben terjessze a vahhabita irányzatot – említhető Bosznia-Hercegovina vagy Csecsenföld –, mégsem hibáztatható a terrorizmus fenoménjáért. A terrorszervezetek támogatásában már szerepet játszik, de például az al-Kaida létrehozásával éppúgy nem lehet vádolni, mint az Egyesült Államokat. A politika által 2015-ben létrehozott terrorizmus elleni szövetség már haladás a terrorizmus támogatása elleni küzdelemben is.

FELHASZNÁLT IRODALOM

1. Alvi, Hayat: The Diffusion of intra-islamic violence and terrorism: The impact of the proliferation of salafi/wahhabi ideologies. *Middle East Review of International Affairs*, 2014. 18. évf. 2. szám 38–50. o.
2. Amazon in talks to open in Saudi Arabia. <http://www.aljazeera.com/news/2017/12/amazon-talks-open-saudi-arabia-171228093418573.html> (2018. 01. 31.)
3. Armstrong, Karen: The spread of Wahhabism. <https://www.newstatesman.com/politics/uk/2015/11/spread-wahhabism-and-west-s-responsibility-world> (2018. 01. 08.)
4. Calvert, John: The Islamist Syndrome of Cultural Confrontation. *Orbis*, 2002. 46. évf. 2. szám 333–349. o. <http://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0030438702001126> (2018. 01. 08.)
5. CIA World Fact Book – Saud Arabia. <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/sa.html> (2018. 01. 10.)
6. Encyclopedia Britannica – Saud Arabia. <https://www.britannica.com/place/Saudi-Arabia/Government-and-society#ref259146> (2018. 01. 09.)
7. Hassan, Muhammad Haniff Bin: Key Considerations in Counterideological Work against Terrorist Ideology. *Studies in Conflict & Terrorism*, 2006. 29. évf. 6. szám 531–558. o. <http://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/10576100600791058> (2018. 01. 09.)
8. Helfnot, Samuel: Politics, Terrorism, and the Sunni Divide. <https://www.fpri.org/article/2009/09/politics-terrorism-and-the-sunni-divide/> (2018. 01. 09.)
9. Immenkamp, Beatrix: Understanding the branch of Islam: Sunni Islam. *European Parliament*, 2016. február

⁷⁰ Schwartz: i. m.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 1. szám

- [http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2016/577963/EPRS_BRI\(2016\)577963_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2016/577963/EPRS_BRI(2016)577963_EN.pdf) (2018. 01. 01.)
10. Let women drive, says Saudi prince. <http://www.aljazeera.com/news/2016/11/alwaleed-bin-talal-time-women-drive-161130153834646.html> (2018. 01. 31.)
  11. Macris, Jeffrey R.: Investigating the ties between Muhammed ibn Abd al-Wahhab, early Wahhabism, and ISI. *The Journal of the Middle East and Africa*, 2016. 7. évf. 3. szám 239–255. o.
  12. Mahendrarajah, Shivan: Saudi Arabia, Wahhabism, and the Taliban of Afghanistan: 'Puritanical reform' as a 'revolutionary war' program. *Small Wars & Insurgencies*, 2015. 26. évf. 3. szám 383–407. o. <http://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/09592318.2014.982883> (2018. 01. 09.)
  13. Moniquet, Claude: The involvement of salafism/ wahhabism in the support and supply of arms to rebel groups around the world. *European Parliament*, 2013. [http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/etudes/join/2013/457137/EXPO-AFET_ET\(2013\)457137_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/etudes/join/2013/457137/EXPO-AFET_ET(2013)457137_EN.pdf) (2018. 01. 07.)
  14. Rakic, Marko – Jurisic, Dragisa: Wahhabism as a Militant Form of Islam on Europe's Doorstep. *Studies in Conflict & Terrorism*, 2012. 35. évf. 9. szám 650–663. o. <http://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/1057610X.2012.702671> (2018. 01. 09.)
  15. Romero, Antonia J.: The Different Faces of Islamic Terrorism. *International Review of Sociology*, 2007. 17. évf. 3. szám 443–458. o. <http://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/03906700701574364> (2018. 01. 07.)
  16. Rostoványi Zsolt: Az iszlám a 21. század küszöbén. *Aula Kiadó Kft., Budapest*, 1998. (2018. 01. 31.)
  17. Schwartz, Benjamin E.: America's Struggle Against the Wahhabi/Neo-Salafi Movement. *Orbis*, 2007. 51. évf. 1. szám 107–128. o. <http://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0030438706001128> (2017. 12. 29.)
  18. Schwartz, Stephen: The Terrorist War against Islam: Clarifying Academic Confusions. <http://www.islamicpluralism.org/1718/the-terrorist-war-against-islam> (2018. 01. 09.)
  19. Shukla, Anshumali: Wahhabism and Global Terrorism. In: *International Journal of Innovation and Applied Studies*, 2014. 9. évf. 4. szám 1521–1530. o. www.issr-journals.org/links/papers.php?journal=ijias&application=pdf&article=IJIAS-14-270-02 (2018. 01. 06.)
  20. Sirriyeh, Elizabeth: Wahhabis, unbelievers and the problems of exclusivism. In: *British Society for Middle Eastern Studies*, 1989. 16. évf. 2. szám 123–132. o. <http://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/13530198908705492> (2017. 12. 22.)
  21. The History of the Kingdom. <http://www.mofa.gov.sa/sites/mofaen/aboutKingDom/Pages/CountryDevelopment36143.aspx> (2018. 01. 31.)
  22. The Wahhabi movement. <https://www.britannica.com/place/Saudi-Arabia/The-Wahhabi-movement> (2018. 01. 30.)